

НАУКОВЕ ЗНАННЯ: ДИХОТОМІЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ТА ІРРАЦІОНАЛЬНОГО

У статті розглядається проблема самоствердження особистості в умовах сучасної техногенної, інформаційної цивілізації. Актуальність теоретичного розгляду буття особистості зумовлена взаємозв'язком раціонального та ірраціонального, причому останній чинник набуває сьогодні все більшого і більшого значення. Враховуючи цей момент, потрібно в сучасних соціально-філософських дискурсах значно більше уваги звертати на аналіз феномену ірраціонального, без якого не може здійснитися повноцінна самореалізація особистості. Важливе значення має акцент на особливостях гуманізації життя людини, оскільки сьогодні переважає зростання раціоналістичних тенденцій. Їх вирішення багато в чому залежить від подальшої розробки концепції філософії освіти.

Ключові слова: ірраціональне, самоствердження, саморозкриття.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес гуманізації сучасного технологічно-раціонального світу вимагає пошуку нових стратегій мислення. Однією з них постає ірраціональне. В контексті культури і науки ірраціональне виявляє спонтанні, інтуїтивно-фантазійні форми. Модус ірраціонального є необхідною умовою творчості, оскільки у внутрішньому спогляданні, натхненні, фантазії розкривається для людини істинна сутність буття. Ірраціональне звільняє від розсудкових форм пізнання, орієнтуючи на приховані відчуття, які містяться “всередині” особистості. Внутрішній світ, внутрішнє відчуття дозволяє більш досконаліше підійти до загадок життя, які не завжди доступні раціонально-науковому пізнанню. Співіснування цих гносеологічних вимірів виокремлює здійснення науки і життя немовби в різних площинах, але разом з тим приводить до позитивних результатів. Одночасно ірраціональне постійно актуалізує енергію людського пізнання, динаміка якого визначає рівень духовного життя.

В силу вищесказаного закономірно постає питання: яким же чином ірраціональне постає умовою розвитку гуманізму в науці, особливо впливу на людину в процесі її самореалізації? Для виявлення його змісту і сутності необхідно дослідити процес самоствердження людини, активного суб'єкта діяльності і теоретичного пізнання.

Кожна людина, особливо та, яка займається теоретичною діяльністю, має звичай приписувати “світу самому по собі” свої (у тому числі

специфічно людські) властивості і види діяльності (онтологізувати їх). Це стосується також і самоствердження, котре є “найбільш універсальним і суттєвим у будь-якому бутті” (П. Тілліх). Самоствердження – це рух шляхом прогресивного розвитку. “Кожному явищу властиве, – писав Ф. Бекон, – благо збереження і благо удосконалення”, причому “зберігати предмет у його первісному стані – це щось менш важливе, ніж звести цей же предмет до більш високої природи. Бо скрізь у межах будь-якого виду ми натрапляємо на прояви високої природи, до величчя і гідності якої прагнуть індивіди, які володіють більш низькою природою... Адже для людини справжнє піднесення або наближення до божественної або ангельської природи – це насамперед удосконалення її форми” [1, 341]. Отже, вже у філософії Нового часу формулюється універсальне поняття руху і розвитку (удосконалення) шляхом онтологізації ефектів, до яких доходить людина за допомогою самоствердження. У зв'язку з цим можна вважати, що ідея універсального прогресу як сходження “від простого до складного”, “від нижчого до вищого” і т.д. аж до “від поганого до кращого і далі – до ще кращого” ініційована ідеєю (або відчуттям) сходження по ціннісній шкалі в процесі самоствердження [3, 106].

У міру проходження щаблів самоствердження особистість може досягти рівня генія. У реалізації цього рівня існують дві головні проблеми: 1) реалізація природних незвичних здібностей, тобто перехід від потенційних можливостей до актуальних і 2) збереження при цьому якості

людини. Розв'язання цих проблем зумовлено наявністю ідеалу. Не зупиняючись на значенні ідеалу у формуванні і становленні світогляду особистості, підкреслимо, що далеко не всі ідеали можуть бути реалізовані. Одержуючи духовне задоволення від успішного виконання поставленої мети до самоствердження, індивід опиняється перед рівнем, який перебуває за межами його можливостей загалом. Проте не кожний розуміє міру своїх можливостей у конкретній сфері діяльності. Тому загальний імпульс до самоствердження досить часто штовхає суб'єкта на постановку поза межовних (для нього або взагалі для людини) завдань. Коли виявляється, що спроби розв'язати їх не вдаються, він може усвідомити свою помилку. В протилежному випадку відбувається одне з двох: або саме життя рано чи пізно дуже наглядно й інколи дуже жорстко демонструє цю помилку, або суб'єкт знаходить вихід у тому, що оголошує подібну мету (завдання) ідеалом. Зрозуміло, що останнє для суб'єкта значно сприятливіше, ніж перше [3, 106].

Зазначимо – саме для суб'єкта, тому що історія знає велику кількість прикладів, коли такого роду завдання нав'язувалися одною людиною або групою (партією, класом) іншим людям як “керівна і спрямовуюча сила”. Для цих ситуацій характерні мовні звороти, які вимагають, щоб усі були “самовіддані ідеалу”, прагнули реалізувати його “будь-якою ціною”, “незважаючи ні на що” і т.п. До чого це призводило і могло призвести, добре відомо. Передбачаючи це, В. Соловйов, характеризуючи одну із форм російського “патріотизму”, писав: “А між іншим усі ці протиприродні прагнення, ця “мерзенність запустіння”, поставлена на місце ідеалу, – все це має своєю первісною спонукою... турботу про свої власні інтереси... Якщо особисті інтереси будь-якої групи людей ставляться на місце загального блага..., то виходять несправжні ідеали, а тільки ідоли. І служіння цим становим, національним та іншим ідолам, як і ідолам язичницьких релігій, обов'язково перейде в аморальні і кровожерливі оргії [6, 609 – 610].

Глибоку і релевантну теорію самоствердження виявилось можливим побудувати на основі дослідження таких психологічних феноменів, як саморозкриття, самоприйняття, “Я-концепція” і т.д. Ці поняття є центральними для гуманістичної психології, або персонології (Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс, ін.). Вихідним пунктом теоретичних концепцій персонологічного напрямку і відправним моментом його психотерапевтичних технік стала інтерпретація особистості як відкритої системи, котра розвивається і самовдосконалюється.

“Достатньо задоволені у своїх основних потребах у безпеці, любові, повазі і самоповазі, – пише А. Маслоу, – люди мотивуються тенденціями до самоактуалізації, котра визначається як актуалізація потенціалів, здібностей і талантів, як виконання місії (поклику долі, призначення), як більш повне знання і прийняття особистістю власної внутрішньої природи, як тяжіння до єдності, інтеграції або синергії всередині особистості, які ніколи не припиняються” [7, 25]. Потребу в самоактуалізації Маслоу виражає досить зрозуміло і коротко: “Чим людина може бути, тим вона і повинна бути” [7, 162].

З точки зору К. Роджерса, індивід володіє вродженою здатністю, прагненням до актуалізації потенцій свого організму. При “безумовному позитивному ставленні до себе”, при повному взаєморозумінні з іншими людьми індивід стає відкритим своєму досвіду, що в свою чергу сприяє усвідомленню структури реального Я та її конгруентності цьому досвіду. К. Роджерс вважає, що переживання, прагнення і тривоги індивіда можуть розв'язуватися завдяки зовнішній допомозі психотерапевта, який, при безумовному позитивному ставленні, керує Я-концепцією і реорганізовує її. В кінцевому підсумку розвиток особистості знаходиться виключно в компетенції самої особистості. Людина живе, по суті, в своєму власному особистісному і суб'єктивному світі, і навіть її найоб'єктивніше функціонування в науці є результатом суб'єктивних намірів і елективного вибору [3, 112].

Саморозкриття, усвідомлення відмінностей між реальним та ідеальним “Я” є ні чим іншим, як усвідомленням здатностей людини до діяльності (потенціалу самоствердження). Саморозкриття, яке здійснюється внаслідок зняття психологічних бар'єрів, прийняття негативної інформації і усвідомлення себе в цілому, є важливою характеристикою самоствердження. Головна мета самоствердження в персонології вбачається у розширенні особистісного досвіду, а в кінцевому підсумку – в зростанні усвідомлення себе. “Саморозкриття, повага до почуттів, усвідомлення самого себе і свого фізичного “Я”, відповідальність і принцип “тут і тепер” [5, 338] є основними характеристиками самоствердження (за К. Рудестамом). У випадку, якщо саморозкриття й усвідомлення себе належать до потенціалу самоствердження, то покладання відповідальності на себе й увага до почуттів пов'язані з проблемою способу (механізму) самоствердження (з різницею між самоствердженням шляхом самовизначення і шляхом заперечення іншого “Я”). Покладання

відповідальності на себе є проміжним етапом між саморозкриттям і різними поведінковими механізмами самоствердження, установкою на подолання позиції залежності, тенденцією до самостійного прийняття рішень і до конструктивного ствердження свого “Я” [4, 192].

Оцінюючи персонологічний підхід до проблеми самоствердження, варто відзначити його переваги, які полягають в узгодженості емпіричних досліджень і психотерапевтичної практики, з одного боку, і теорії – з іншого, в їх тісній взаємодії і взаємодопомозі. А загалом проблеми саморозкриття та усвідомлення себе і впевненості у собі є взаємодоповнюючими. Перша з них пов’язана з усвідомленням людиною своєї істинно людської сутності, а друга – з реальним механізмом самоствердження себе у соціумі і в самому собі. Кожна з цих проблем, взята окремо, має певні незакінченості, є фрагментарною. Водночас постановка цих проблем свідчить про необхідне існування загальної теорії самоствердження. Адже самоствердження пронизує все наше життя від його вищих проявів до гранично низьких. Воно – могутня сила, яка може діяти по-різному: або творити, формувати людину, підносячи її чи не до божественних висот, або, може, й руйнувати її, повністю позбавляючи людської подоби і гідності. Для цього потрібно навчитися використовувати ірраціональну енергію виключно в позитивно-творчих цілях.

Мислителі минулого звертали увагу на проблему самоствердження, хоча й без спеціалізованого аналізу, найчастіше у взаємозв’язку з іншими проблемами. Тому їх рекомендації суб’єкту, який самостверджувався, виявлялися не завжди надійними. Наприклад, на думку К. Гельвеція, одним з двох найважливіших завдань “досконалого виховання” є визначення “найбільш правильних засобів, щоб запалити в молодих людях прагнення до слави і до суспільної поваги” [2, 603]. Тобто пропонувалося інтенсивно розвивати імпульс до самоствердження. Насправді ж у цьому віці людина, як правило, творить через те, що на фоні більш чи менш нормального імпульсу відчуває гострий дефіцит потенціалу. Ця колізія призводить до того, що суб’єкт починає використовувати досить штучні, химерні і навіть потворні способи самоствердження. У результаті виникають явища юнацького максималізму, епатажної поведінки тощо [5, 339].

Для освітньо-гуманістичного процесу вкрай важливо сформулювати конкретні рецепти людської поведінки, що підвищить цінність людини й освітньо-педагогічного процесу загалом. У

рамках певної держави, наприклад, української, покращення ролі освіти у формуванні позитивних особистісних якостей громадян можливе за умови відповідного аксіологічного спрямування навчального процесу. Від змісту і спрямованості навчальних дисциплін, виховного процесу залежить духовна, морально-психологічна культура студентів. Виходячи зі стану особистості, неоднозначних соціокультурних впливів на неї, спрямованість освітянського процесу в державі має бути націленою на духовне збагачення і творчу діяльність особистості, що розкриває свої здібності до самореалізації та створення умов для саморозкриття інших людей.

Тільки при такому підході можна сподіватися, що суб’єкт навчального процесу буде прагнути стати особистістю через самоствердження завдяки власному самовизначенню. Людина повинна усвідомити, що вона за своєю сутністю – особистість, тому має віддати належне особистісному самоствердженню. Свого часу Г.-Д. Торо говорив: “Так багато народу стало тому, що немає особистостей. Але саме вони – населення світу” [5, 341]. Надія на це особливо потрібна Україні, в якій традиційно панували доособистісні форми самоствердження – особливо інклюзивні, пов’язані з такими явищами, як общинність, соборність, соціалістичний колективізм тощо. Сьогодні вперше за всю нашу історію відкрилася широка можливість для особистісного самоствердження, і головним каталізатором цього процесу залишається філософія освіти, яка здійснюється в контексті персонології самоствердження.

Висновки. Необхідно враховувати, що процес формування особистості в умовах техногенної, постіндустріальної цивілізації є досить складним завданням через функціонування та активний розвиток самодостатніх, незалежних від людської волі об’єктивних глобальних процесів. В такій системі світових зв’язків і процесів людина втрачає не лише можливості, але й онтичне підґрунтя активної творчої діяльності. Адже технологічне, постіндустріальне середовище функціонує самостійно, формуючи тим самим структурні мережі, які не мають спорідненості з буттям особистості.

Важлива роль в подоланні даних суперечностей і належить концепту філософії освіти. Вони визначає цільові установки особистості, її аксіологічні орієнтири і сутнісний зміст, рівні, форми самоствердження, можливість продуктивних комунікацій, взаєморозуміння і досягнення вищих смислів буття. Тим самим

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ДІЛОВОГО ЕТИКЕТУ. ЕТИКЕТ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

усвідомлюється сутність особистості, її внутрішня духовна свобода, котра виробляє здатність до вироблення в людині мотиви і волю до самоорганізації і самореалізації.

Тому незаперечною актуальністю і відзначається проблема залучення норм наукової раціональності постнекласичного типу не лише до розвитку соціального середовища, але й до формування духовного універсуму особистості. Поєднання в процесі особистісної самоідентифікації сучасної людини як ірраціональних форм свідомості, так і норм раціональної наукової реакції на функціонування техногенного середовища є важливим завданням сучасної гуманітарної науки, соціально-філософського знання.

1. Бэкон Ф. Новый органон // Соч. В 2 тт. – М., 1971. – Т.1.

2. Гельвеций К.А. Сочинение в 2 тт. – М., 1973. – Т.1.

3. Никитин Е.П., Харламенкова Н.Е. Самоутверждение человека // Вопросы философии. – 1999. – № 9.

4. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика. – М., 1990.

5. Скотний В.Г. Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному. – Дрогобич, 2004.

6. Соловйов В. Сочинение в 2 тт. – М., 1989. – Т. 1.

7. Maslow A. Toward Psychology of Being. – N.Y. – 1968.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2009

УДК 177:35.077.1

Наталя Примаченко, аспірантка Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ДІЛОВОГО ЕТИКЕТУ. ЕТИКЕТ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті розглядається питання ділового етикету професійної поведінки підприємця, а також культуру поведінки ділового спілкування.

Ключові слова: діловий етикет, ділова розмова, культура поведінки, спілкування, мовний етикет, зовнішня культура.

Постановка проблеми. Взаємодія стосунків виникає у спілкуванні. Від моменту народження людина знаходиться у взаємодії зі спілкуванням. Моральні почуття, внутрішнє розуміння щодо належної поведінки виникають у людини під час спілкування.

У практиці ділових стосунків постійно виникають стандартні ситуації, яких неможливо уникнути. Для цих ситуацій і виробляють форми і правила поведінки, що становлять діловий етикет. Діловий етикет – результат довготривалого відбору правил і форм найбільш прийнятої поведінки, що сприяє успіху в ділових стосунках. Етикет ділової людини проявляється під час розмови з підлеглими, на виробничих зборах. Діловий етикет ґрунтується на точному дотриманні правил культури поведінки, що передбачає глибоку повагу до людської особистості.

Мистецтво діалогу засвідчує здатність зацікавити співрозмовника, ввести його у світ власних почуттів і переживань, переконати у

правоті власної позиції. Культура спілкування є невід’ємною частиною загальної культури людини. Нею можна оволодіти, можна виховувати її і вдосконалювати. Від культури спілкування великою мірою залежить результативність відносин між індивідами. Знання і дотримання її основних положень необхідні для кваліфікованого проведення будь-яких форм спілкування.

Мета статті. Розкрити питання ділового спілкування, що є цілісною системою елементів, які охоплюють зовнішню культуру, культуру поведінки, культуру мовлення, діловий етикет підприємця, менеджера.

Виклад основного матеріалу. Ринкові стосунки викликають зміни у функціонально-психологічній структурі особистості та в її моральних орієнтаціях. З огляду на твердження “гідність ділової людини”, “гідність менеджера” повинні розглядатися як добропорядна характеристика людини. Професійна честь та гідність – це показники моральної цінності людини, що є мірою професіоналізму в кожній сфері діяльності.